

Отримано: 15.04.2021 р.

Прорецензовано: 28.04.2021 р.

Прийнято до друку: 10.05.2021 р.

e-mail: pasamajboroda@gmail.com

DOI: 10.25264/2409-6806-2021-32-40-46

Майборода П. Республіканські чесноти та імперська велич: образ Юліана в панегірику Клавдія Мамертина. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. Острог, 2021. Вип. 32. С. 40–46.

УДК: 94(37).08

Павло Майборода

РЕСПУБЛІКАНСЬКІ ЧЕСНОТИ ТА ІМПЕРСЬКА ВЕЛИЧ: ОБРАЗ ЮЛІАНА В ПАНЕГІРИКУ КЛАВДІЯ МАМЕРТИНА

Стаття присвячена представленню імператора Юліана в панегірику Клавдія Мамертина. На думку автора, панегірист протиставляє образ Юліана його попереднику Констанцію. Мамертин суперечить сам собі, критикуючи республіку і вихваляючи республіканські чесноти імператора. Образ Юліана занадто ідеалізовано, що, однак, не завадило впливу опису імператора на подальших істориків, зокрема Амміана Марцелліна.

Ключові слова: імператор Юліан, Клавдій Мамертин, Амміан Марцеллін, панегірик, образ, чесноти.

Pavlo Maiboroda

REPUBLICAN VIRTUES AND IMPERIAL GREATNESS: THE IMAGE OF JULIAN IN CLAUDIUS MAMERTINUS' PANEGYRIC

Our work is devoted to the analysis of Mamertinus' 'Panegyric' in honor of emperor Julian. Julian's reign provoked fierce controversy about his image and activities. His policies found both apologists from pagan historians and rhetoricians and uncompromising critics from christians. Claudius Mamertinus, who dedicated the Panegyric to Julian, occupies a special place here – he stands at the origins of the exaltation of the image of the emperor, his work was read and quoted by the next defenders of the 'restorer of paganism'.

The main theme of the panegyric was the glorification of the emperor Julian. The author of the panegyric tries to prove that Julian is not a usurper, and therefore contrasts his impeccable behavior with the vices of his predecessor Constantius. Then, determining the socio-political ideals of the future government, the author of the panegyric criticizes the Republic, where bribery and flattery towards voters were commonplace. The emperor himself is an ideal hero for him. However, even in these flattering descriptions you can find contradictions that will manifest themselves in the future: populism and attempts to please everyone and attempts to control all public affairs. One way or another, Mamertinus' text became a model for further glorification of the image of Julian among pagan writers, most influencing between them was Ammianus Marcellinus. Julian's image becomes more prominent: what Mamertinus perceives purely positively because of the peculiarities of the genre, Ammianus shows as good intentions, which have not always been realized.

Key words: emperor Julian, Claudius Mamertinus, Ammianus Marcellinus, panegyric, image, virtues.

Офіційна пропаганда не належить до надійних джерел інформації про історичні події. Однак, за відсутності інших джерел, історики бувають змушені їх використовувати. Наприклад, чернівецький дослідник А.В. Федорук [12] використовував «Панегірик» імператора Флавія Клавдія Юліана (361 – 363 рр.) для того, щоб відтворити хід битви при Мурсі (351 р.), про яку практично не маємо жодних інших свідчень. У нашому дослідженні також звернемося до панегірика – похвального слова на честь імператора, проте з дещо іншою метою.

Правління Юліана, прозваного християнами Відступником, викликало запеклу полеміку навколо його образу і діяльності. Його політика знайшла собі як апологетів з боку язичницьких істориків і риторів (тут в першу чергу потрібно назвати пізньоантичного оратора Лібанія та історика Амміана Марцелліна), так і непримиренних критиків – сирійського богослова Єфрема Сирина, його товариша по навчанню і отця церкви Григорія Назіанзіна і багатьох інших. Клавдій Мамертин, що присвятив Юліану «Панегірик», займає тут особливе місце – він стоїть біля витоків героїзації образу імператора, його читали і на нього рівнялися наступні захисники «реставратора язичництва».

«Панегірик» Клавдія Мамертина на пошану імператора Юліана було виголошено першого січня 362 р. на честь отримання автором посади консула. Про самого Мамертина ми маємо відомості тільки з його твору і від Амміана Марцелліна. Так, Амміан Марцеллін повідомляє, що в 361 р. Мамертин отримав від Юліана посаду *comes sacrarum largitionum* – тобто став управителем імператорського фінансового фонду [1, XXI.8.1]. Трохи пізніше в тому ж році він був призначений преторіанським префектом [1, XXI.12.25]. Перебуваючи у Наїсі (сучасний Ніш, Сербія), Юліан зробив його першим консулом на 362 р. з колегою Флавієм Невіттою. Мамертин називає себе сенатором [6, III.3; 20, р. 387]¹, а значить отримав цей титул раніше.

Він брав участь в Халкедонському трибуналі, де були засуджені чиновники Констанція [1, XXII.3.1]. Халкедонська комісія викликала нарікання деякими своїми вироками, які виглядали, скоріше, як помста Юліана, ніж як справедливий суд.

За імператора Валентиніана I (364 – 375 рр.) Мамертина звинувачують в казнокрадстві і знімають з посади префекта преторія (365 р.) [1, XXVII.7.1]. Подальша його доля невідома. «Панегірик» увійшов до збірки «Латинські панегірики» (XII *panegyrici Latini*), яка містить у собі дванадцять панегіриків різних авторів від Плінія Молодшого (панегірик на честь Траяна, I ст. н.е.) до Паката (панегірик на честь Феодосія, кін. IV ст.).

Збірник було знайдено ренесансним діячем Джованні Ауріспою (1376 -1459 рр.) [20, р. 3] в бібліотеці Майнца, звідки копія, зроблена ним, отримала назву Майнцьської [17, р. V]. Ця копія, в свою чергу, була загублена, хоча збереглися списки, зроблені на її основі. Поряд з нею при виданні панегіриків використовуються копії із зібрання колекціонера Р. Харлі і Уппсальський рукопис, які знаходяться в кращому стані, ніж екземпляр Ауріспи [15].

Вперше «Латинські панегірики» були видані Франциском ПUTEОЛАНом 1482 р. Критичне видання було зроблено Йоганном Лівінеєм (1546/7 – 1599 рр.) в 1599 р. Найбільш авторитетними є французьке видання Е. Галлатье 1949 – 1951 рр. [19] і англійське Р.А.Б. Мінорса 1964 р. [17]. Ми користувалися англійським виданням (з паралельним латинським текстом) під редакцією К. Ніксона і Б. Роджерса [20] і російським виданням І.Ю. Шабаги [6].

Дослідницька література, присвячена панегірику Клавдія Мамертина, не надто велика. Зокрема, французька дослідниця М.-К. Люйє підкреслює важливість панегіриків для пропаганди в Пізній Римській імперії [7, с. 161-172]. Панегіристи, на переконання французької дослідниці, камуфлювали соціальні протиріччя, підкреслюючи натомість об'єднуючий державу образ імператора. «Маскуючи при цьому під відомими одежами все те, що було насильницьким, новим та шокуючим у політиці послідовно Діоклетіана, Константина чи Юліана, вони клали своє каміння у складну справу побудови згоди», пише дослідниця [7, с. 170-171].

Британський дослідник Р. Блоклі вважає [18, р. 437-450], що панегірист переслідував дві основні цілі – показати, що Юліан не є узурпатором, протиставивши його чесноти вадам Констанція, і дати нарис програми подальшого правління. Блоклі стверджує, що вся аргументація Мамертина спрямована на те, щоб продемонструвати, що узурпатори завжди наділені жахливими недоліками, а, оскільки поведінка Юліана демонструє протилежну картину, він не може бути тираном, що незаконно захопив владу. Дослідник також звертає увагу на республіканські інтенції Юліана, який відходить від образу східного правителя, як в побудові державного апарату (де він намагається впоратися з бюрократизацією і корупцією), так і в поводженні з підданими.

І. Ю. Шабага [15] зупиняється на світоглядних установах Клавдія Мамертина. Дослідниця вважає, що основою поглядів панегіриста був неоплатонізм. І.Ю. Шабага висловлює точку зору, що неоплатонічна віра в Єдина була тісно пов'язана з уявленням про єдність імперії та про єдиного імператора, що нею управляє. Що стосується соціально-політичної концепції Мамертина, то вона знаходиться під впливом стоїцизму, згідно з яким імператор є володарем вищої адміністративної влади, і перед ним повинні схилитися всі державні інститути, не виключаючи і сенат. Впливом стоїцизму пояснюється також імператив, згідно з яким імператор повинен відповідати своєму місцю, а значить, виконувати своє призначення, яке в першу чергу полягає в турботі про підданих.

Вивчалися і окремі аспекти панегірика. Так, Є.С. Данілов в своїх статтях [2; 3] звертається до дослідження теми суб'єктивної безпеки (захищеності) підданих за часів Пізньої імперії. Зокрема, правління Юліана, згідно панегірику Мамертина, було часом безпеки, тому що римляни поверну-

¹ Автор висловлює щирі вдячність С. Грабовецькому (Євпаторія – Твер) за допомогу із доступом до літератури за темою.

лися до старих цінностей, відродилося ораторське мистецтво, а варвари були розбиті вперше після довгої серії поразок.

Є. О. Мехамадієв [10] займався питанням ставлення панегіриста до германських народів, проти яких воював Юліан. Дослідник зауважує, що Мамертин вважав германців підвладним римлянам народом, тому перемоги Юліана сприймаються як повернення варварів в той стан, в якому вони повинні знаходитися за своєю природою. Саме тому панегірист настільки лапідарний, описуючи перемоги Юліана – після битви при Аргентораті варвари знову підпорядковуються римлянам, і про це не варто багато говорити.

У сучасній українській історіографії не зверталися до дослідження панегірика Клавдія Мамертина. М. Маркович досліджувала внутрішню політику імператора Юліана, але в її дисертації Мамертин згадується лише як один з чиновників Юліана [9]. А.В. Федорук звертався до панегіриків лише самого імператора-відступника [12, с. 398-404], не ставлячи, однак, за мету порівняти їх з близьким за часом панегіриком Мамертина.

Підсумовуючи огляд історіографії, відзначимо, що дослідниками не розглядався образ Флавія Клавдія Юліана у сукупності, як його подає Мамертин. На наш погляд, потребують уточнення деякі соціально-політичні погляди панегіриста, які відзначаються певною суперечливістю, відбиваючи протиріччя і в політиці самого імператора.

Мета статті – дослідження образу Юліана в панегірику Клавдія Мамертина. Відповідно до цього поставлено такі завдання: 1) показати критику політики Констанція, який був попередником Юліана, в панегірику; 2) проаналізувати суспільно-політичний ідеал панегіриста; 3) показати відображення внутрішньої та зовнішньої політики Юліана та його особистості у панегірику.

Однією з ключових подій в історії римського доміану стало навернення імператора Константина (306 – 337 рр.) в християнство. За часів Константина посилюється процес бюрократизації імперії, який почався ще під час кризи III ст. [11, с. 173]. Він ішов пліч-о-пліч з корумпованістю державного апарату. У IV ст. досить часто лунають скарги на жалюгідний стан міської муніципальної аристократії – декуріонів і свавілля імператорських агентів (*agentes in rebus*) [1, XIV, 11. 19, 23; XV, 3. 8; XXII, 9. 8].

Відразу після смерті Константина імперія знову занурилася у військово-політичну смуту. Справа в тому, що в 337 р. сталася різанина, в ході якої загинули майже всі родичі Константина, крім Юліана і Галла, а влада була розділена між трьома його синами Константином (337 – 340 рр.), Константом (337 – 350 рр.) і Констанцієм (337 – 361 рр.). Однак між трьома братами не було єдності, і в результаті міжусобної війни між Константином і Константом перший загинув. Правління Константа на Заході імперії також не відрізнялося стабільністю: в 350 р. проти нього виступив високопоставлений військовий Магненцій (350 – 353 рр.), який зумів скинути сина Константина. Одночасно з ним проголосили себе імператорами Ветраніон (ще один військовий, 353 р.) і Непоціан (353 р.) в Римі. Заколот Непоціана був незабаром придушений Магненцієм, а Ветраніон здався на милість Констанція. Констанцій призначив свого старшого племінника Галла цезарем на Сході імперії, а сам перекинув сили на Захід. Після поразки в битві при Мурсі (351 р.) Магненцій відступив в Галлію, де був убитий в 353 р. [4, с. 83]. Після цього Констанцій позбувся Галла, який проявив себе з найгіршої сторони як цезар (страчений в 354 р.), і призначив замість нього його молодшого брата, Юліана. Юліану було доручено навести лад на західних кордонах імперії, які спустошувалися набігами варварів. Майже одночасно з цим на Заході імперії відбувається черговий заколот: франк Сільван проголошує себе імператором (355 р.) через помилковий наклеп, якому дав хід Констанцій. На цей раз, однак, заколот був придушений майже без боротьби: для арешту Сільвана був висланий командувач кіннотою Урзіцин, який хитрістю усунув узурпатора [4, с. 84-85].

Тим часом Юліан домогся успіхів у боротьбі з варварами. У 357 р. він розгромив їх війська в битві при Аргентораті (Страсбурзі) і надовго убезпечив Галлію від вторгнення. У 360 р. Констанцій зажадав відіслати частину військ на Схід імперії для кращої підготовки до війни із персами. Однак війська збунтувалися і в Лютеції (Парижі) проголосили Юліана августом. Мала розпочатися чергова міжусобна війна, однак після смерті Констанція від хвороби в листопаді 361 р. Юліан залишився єдиним правителем імперії. Його війська в той момент стрімко рухалися до Константинополя, куди август в'їхав в грудні 361 р. Там він зробив призначення на ключові посади, в тому числі і на посади консулів на 362-й р. Таким є соціально-політичний і історичний контекст панегірика Клавдія Мамертина.

Незважаючи на те, що найбільш ранні твори, що дійшли до нас від Юліана, – це панегірики Констанцію, значну частину його політичної програми становила критика правління попередника. Саме цьому в першу чергу присвячено його промову «До сенату й афінського народу» [16].

У дусі Юліанової критики правління Констанція вибудовує промову і Клавдій Мамертин. Так, за даними панегіриста, Галлія до приходу Юліана перебувала в жалюгідному стані (Pan. XI, IV, 1-2). Вона була розграбована нечесними управителями. Найдавніші її міста перебували в руках варварів, а галльська аристократія – знищена чи продана в рабство. Суспільні настрої населення Галлії були настільки занепадницькими, що багато мешканців провінції хотіли перетворитися на варварів – в такому випадку вони не піддавалися б жорстоким нападам цих останніх і не були б змушені платити грабіжницькі податки.

Крім критики управління провінціями, панегірист не залишає поза увагою і двір Констанція. Там, за повідомленням Клавдія Мамертина, процвітає непотизм: посади роздаються завдяки зв'язкам з жінками, євнухами або через хабарі [6, XIX, 4]. Загалом за правління Констанція настав занепад в науках і мистецтвах: закинута військова наука, юриспруденція, яка славилася колись іменами Сцеволи і Сервія², тепер стала заняттям вільновідпущеників, мистецтво красномовства стало даремним, адже все вирішували особисті зв'язки [6, XX, 1-2].

Характерно, однак, що, критикуючи попередника Юліана, Клавдій Мамертин аж ніяк не вважає суспільно-політичним ідеалом для нового імператора республіканську епоху. Так, кандидату на високу виборну посаду в республіці доводилося пам'ятати кожного випадкового перехожого, щоб привітатися з ним на ім'я, кожному посміхатися і робити вигляд, що радієш йому, та й багато інших речей, які не личили, на думку Мамертина, пристойній людині [6, XVI, 11]. Тут панегірист навіть посилається на епізод, запозичений з трактату Цицерона «Про ораторське мистецтво» [10, I, 24, 111]: оратор Ліциній Красс³, соромлячись, просив не дивитися на нього Сцеволи, коли він ламає дурня перед людьми, шаркаючи ніжною і принижуючи себе, щоб отримати посаду.

Навіть в давнину вибори в такому авторитетному зібранні, як центуріатні комісії, були заплямованими безліччю інтриг. Уже в республіканський час на виборах використовувався підкуп і діяли банди погромників (імовірно, Клавдій Мамертин має на увазі ватаги Клодія і Мілона, які діяли в Римі в середині I ст. до н.е.). Тому виходило так, що чим більше людей проголосувало за людину на виборах, тим вона підліша й гірша. Мамертин наводить приклад Авла Габінія, який повсякчас змінював політичні орієнтири, воюючи то за Помпея, то за Цезаря, проте водночас не було обрано Марка Порція Катона-молодшого, який вважався взірцем політичної витримки і чеснот [6, XIX, 1-3].

У панегірику Мамертина можна виокремити піднесення особистості Юліана і опис переваг його правління. Так, в стрімкому поході на Дунай Юліан поспішає вперед, одягнений в повне обмундирування і навантажений зброєю. Опис імператора виходить епічним: дихання важко виривається з його грудей, але він йде, не відчуваючи втоми. Навколишні бачать піт, що стікає його потужною шиєю, а очі його, немов зірки, виблискують крізь товстий шар дорожнього пилу, що покриває його бороду і волосся [6, VI, 4].

Мамертин зазначає, що, незважаючи на притаманний Юліану аскетизм (імператор спав на голій землі, задовольнявся солдатської їжею і рідкісною чашею вина), він, як і раніше, був привітним, а не суворим і похмурим [6, XII, 1-2]. Титул імператора не змінив Юліана, він залишався таким самим, яким був у приватному житті, і йому не доводилося, подібно до інших, прикривати маскою веселості вроджену бездушність. Так, Юліан виходить назустріч новим консулам, Невітті та Мамертину, – що багатьом його прихильникам і навіть щирим шанувальникам (про це говорить, наприклад, Амміан Марцеллін – [1, XXII, 7,1]) здалося нечуваним порушенням заведеного церемоніалу, – коли вони, згідно з традицією, відправляються зустрічати імператора перед світанком [6, XXVIII, 3].

У імператора на все вистачало часу, тому що він майже не спав. Вивільнені таким чином години він міг присвячувати державним справам, тому у нього не було потреби делегувати повноваження, більшу частину обов'язків він міг виконувати самостійно [6, XIV, 3]. Мамертин не помічає, що таким чином він досягає зворотного ефекту: правитель, який не надає підданим жодних повноважень, іде прямим шляхом до тиранії.

² Публій Муцій Сцевола (180 – 115 рр. до н.е.) – політичний і військовий діяч, юрист, великий понтифік із 130 до 115 рр. до н.е.

Сервій Сульпіцій Руф (106 – 43 рр. до н.е.) – римський юрист та політичний діяч, консул 51 р. до н.е.

³ Луцій Ліциній Красс (140 – 91 рр. до н.е.) – давньоримський політичний діяч, оратор, консул 95 р. до н.е.

Нарешті, здається, що імператор мав дар передбачення: так, коли нотарій Гауденцій, агент Констанція, доставляє зерно не Юліану на Дунай, а в Константинополь, де все ще править його дядько, то цезар каже наблизеним, що не варто через це турбуватися: незабаром всі вони будуть в столиці [6, XIV, 6]. Таким чином, здається, Юліан пророкував свою швидку перемогу в громадянській війні і прибуття з цього приводу в головне місто імперії.

В інтерпретації панегіриста сам розрив між Констанцієм та Юліаном відбувся через чесноти останнього. Констанцій, на думку Мамертина, заздрило Юліану. А Юліан не міг приховувати свою добродішність, подібно до етрусського юнака, який поранив собі обличчя, щоб відлякувати жінок, які переслідували його [6, V, 3]. Тут Мамертин посилається на епізод, який описує римський письменник I ст. н.е. Валерій Максим як приклад, що людину прикрашають тільки внутрішні чесноти [8, IV, 5, 1]. Юліан в той же час був милостивим до пам'яті свого попередника: Констанція поховали з усіма почестями, належними йому за саном.

У зв'язку із зверненням до актуальних соціально-політичних подій Мамертин згадував узурпаторів Непотіана і Сільвана. Ці правителі-одноденки прийшли б в жах від того образу, що створив Юліан: занадто багато обов'язків стосовно підданих, надто висока планка, яку задає правлячий імператор. Тому, на думку Мамертина, якщо б ці узурпатори побачили, що посада правителя вимагає такої самовідданості, вони б, скоріше, воліли відправитися до пекла, ніж правити [6, XIII, 3-4].

В трактуванні Мамертина Юліан виступав в ролі відновника того, що зруйнували попередні імператори та їхні ненасні агенти. Спочатку він зайнятий відновленням Галлії, яка повернулася до процвітання після виграної при Аргентораті битви. Однак цезар здійснив не тільки військові звияги: влітку він перемагає в битвах, а взимку насаджує чесноти [6, IV, 6] (правда, панегірист не уточнив, яким саме способом відбулося таке «насадження»).

Після проголошення Юліана августом він поширив активність на всю імперію. Так, він забезпечує Рим хлібом, запобігаючи голоду в «вічному місті». Він відновлює Марею (в Єгипті), звільняє від надмірних податків далматів та епіротів, відновлює Нікополь (в Епірі), а потім і Афіни з Елевсіном [6, IX, 1-4].

За Юліана провінції перестали відчувати важкість податкового тягаря, тому що гроші не йшли на витрати державного апарату, а поверталися назад на місце. Все це відбувалося тому, що Юліан був ощадливий і аскетичний, не мав необхідності витратити величезні кошти на утримання себе і армії підлабузників. Однак, як справедливо вказав Д.С. Фурман [13, с. 71], незважаючи на ідеалістичні плани імператора щодо зміни системи оподаткування і викорінення непотизму, заходи Юліана спіткав крах. Деякі з них були занадто ригористичні, інші порушували нормальну роботу бюрократичного апарату, тому були ліквідовані наступниками імператора.

У кадровій політиці Юліан також відмовився від принципів свого попередника. Вважав за краще мати на вищих посадах людей простих і грубуватих (можливо, тут автор панегірика мав на увазі свого колегу Невітту, який був варварського походження), а не підлабузників і угодників. Для того, щоб отримати посади, за Юліана потрібно було володіти класичними римськими чеснотами: стриманістю, розсудливістю, хоробрістю і справедливістю. Тут панегірист опускається до відвертих лестоців: він сам отримав відразу три посади – керуючого фінансами, преторіанського префекта і консула – всього за один рік, що свідчить про небувалу щедрість Юліана [6, XXI, 4-5].

Нарешті, за Юліана відбулося відродження наук і мистецтв. Імператор «посадив на царський престол» філософію (хоча Амміан Марцеллін і Євнапій, які позитивно ставилися до імператора, критикували його за надмірну роль філософів при дворі [5, с. 257]), повернув спостереження над світилами, щоб люди не уподібнювалися чотириногим тваринам і наважувалися підняти погляд до зірок. Мова, очевидно, йшла про заборону за Констанція різних ритуалів та забобонів, до числа яких входила й астрологія [6, XXIII, 5-6]. Це, до речі, єдине місце у панегірику Мамертина, де він прямо висловився про релігійну політику Юліана, засуджуючи його християнських попередників. У всьому іншому Мамертин залишився твердим державником: Юліан – добрий правитель, тому що здійснив безліч діянь на користь імперії, панегіриста мало цікавили релігійні погляди правителя і його неприязнь до християн.

Завершуючи панегірик, Мамертин – у протиріччі з критикою республіканських інститутів, що пролунала від нього раніше, – вихваляє цінності класичної епохи. Як вже було сказано, Юліан поводив себе поблажливо до Невітти і Мамертина, так що обіцяв навіть слухатися нових консулів у перший день відправлення ними консульських повноважень. Він разом з консулами йшов в імпе-

раторський палац, питаючи дорогою вказівок ліктора і віатора (персони, що займалася визначенням правильного з точки зору церемоніалу шляху). Панегірист не помітив, що своїми лестощами він показував виродження республіканських інститутів, які, звичайно, не моли врятувати незграбні спроби Юліана дотримуватися церемоніалу. Більш того, таке формальне дотримання староримських чеснот ставило оточуючих в незручне становище: вони не знали, як реагувати на ескапади імператора та не могли розібрати, де в них закінчується ритуал і починається продумана державна політика.

Отже, повідомляє наостанок Мамертин, його консульство стояло вище, ніж консульство Луція Брута і Публія Валерія Публіколи (засновників республіки, були консулами в 509 р. до н.е.), так як за них свобода була тільки народжена, а у вік Юліана ця свобода остаточно відновлена [6, ХХХ, 3-4]. Щоправда, сам Мамертин недовго користувався плодами подібної «свободи»: його панегірик надав йому місце серед суддів Халкедонського трибуналу, на якому було засуджено верхівку старого чиновництва Констанція. Правління Юліана виявилось недовгим: вже через півтора роки, влітку 363 р., він загинув під час походу на Персію. За наступних імператорів сам Мамертин швидко втратив свої високі посади і канув у небуття. Зірка імператора Юліана виявилось, хоча і яскравою [6, II, 1], але недовговічною.

Підведемо підсумки. Клавдій Мамертин виголосив свій панегірик першого січня 362 р., а тому головною темою його промови стало прославлення правлячого імператора Флавія Клавдія Юліана. Автор панегірика намагався довести, що Юліан не був узурпатором, а тому протиставляв його бездоганну поведінку вадам його попередника Констанція, доводячи, що саме останній спровокував громадянську війну. Далі, намагаючись визначитися з суспільно-політичними ідеалами майбутнього правління, автор панегірика накинувся з критикою на республіканські порядки, де звичайною справою були підкуп та лестощі у бік виборців. Мамертин не помітив, що ремінісценції за республіканськими інститутами звучали доволі сильно, особливо на початку правління Юліана. Сам імператор для нього – ідеальний герой, який через словесні прикраси почасти втрачав риси живої особистості. Однак і у цих сповнених лестощами описах можна знайти протиріччя, які проявляться у подальшому: популізм і намагання всім догодити (зустріч на світанку Мамертина і Невітті), намагання контролювати самотійно всі державні справи (і через це відсутність у деяких з них вагомих здобутків). Так чи інакше, текст Мамертина став взірцем для подальшого возвеличення образу Юліана серед язичницьких письменників, найбільше вплинувши на Амміана Марцелліна. Однак у історика кінця IV ст. образ Юліана стає більш рельєфним: те, що Мамертин сприймає суто позитивно через особливості жанру, Амміан показує як добрі наміри, які не завжди було втілено у реальність.

Список використаних джерел і літератури:

1. Аммиан Марцеллин. Римская история. Санкт-Петербург, 1994. 570 с.
2. Данилов Е.С. «Бык Юлиана» как символ *securitas publica*. *Проблемы истории, филологии, культуры*. 2011. №1. С. 23–31.
3. Данилов Е.С. *Securitas* в «Panegyrici Latini». *Проблемы истории, филологии, культуры*. 2017. № 3. С. 81–89.
4. Джонс А.Х.М. Гибель античного мира. Ростов-на-Дону, 1997. 576 с.
5. Евнапий. Жизнь философов и софистов. Римские историки IV века. Москва, 1997. 414 с.
6. Латинские панегирики. Москва, 2016. 672 с.
7. Люйе М.-К. Стратегии господства и регуляция политики в переходный период: создание образа императора в латинских панегириках. *Вестник древней истории*. 1993. № 1. С. 161–172.
8. Максим Валерий. Достопамятные деяния и изречения. Санкт-Петербург, 2007. 308 с.
9. Маркович М.М. Внутрішня політика імператора Флавія Клавдія Юліана (361 – 363 рр. н.е.) у контексті еволюції релігійного життя Римської імперії: дис. ... канд. істор. наук. Львів, 2018. 264 с.
10. Мехамадиев Е.А. Рейнская граница Поздней Римской империи в 350 – 378 гг.: некоторые проблемы военной истории в контексте сведений панегириков. *Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского*. 2019. № 5. С. 48–56.
11. Сергеев И. П. Римская Империя в III веке нашей эры. Проблемы социально-политической истории. Харьков, 1999. 224 с.
12. Федорук А.В. Битва при Мурсе (351 г.) в освещении риторических произведений цезаря Юлиана. *Стародавнє Причорномор'я*. 2021. Вип. XIII. С. 398–404.
13. Фурман Д.Е. Борьба императора Юлиана с коррупцией государственного аппарата. *Вестник Московского государственного университета*. 1968. № 6. С. 65–71.
14. Цицерон Марк Туллий. Об ораторе. Три трактата об ораторском искусстве. Москва, 1972. 475 с.
15. Шабага И.Ю. Славься император. Латинские панегирики от Диоклетиана до Феодосия. Москва, 1997. 144 с.
16. Юлиан. К сенату и народу афинскому. *Полное собрание творений*. Санкт-Петербург, 2016. С. 189–210.
17. XII Panegyrici Latini. *Recognovit brevique adnotatione critica instruxit R.A.V. Mynors*. Oxford, 1964. 320 p.

18. Blockley, R. C. The Panegyric of Claudius Mamertinus on the Emperor Julian. *The American Journal of Philology*. 1972. № 93(3). P. 437 – 450.
19. Galletier E. Panégyriques Latins. Texte établi et traduit, Paris, 1949. 1951. T. I-V.
20. Nixon C. E. V., Rodgers B.S. In praise of later Roman emperors: the Panegyrici Latini: introduction, translation, and historical commentary, with the Latin text of R.A.B. Mynors. Berkley, Los Angeles, Oxford, 1994. 744 p.

References

1. Ammian Martsellin. Rimskaya istoriya. Per. Yu. A. Kulakovskogo, A. I. Sonni. Sankt-Peterburg, 1994. 570 p.
2. Danilov E.S. «Byk Yuliana» kak simvol securitas publica. *Problemy istorii, filologii, kul'tury*. 2011. № 1. P. 23–31.
3. Danilov E.S. Securitas v «Panegyrici Latini». *Problemy istorii, filologii, kul'tury*. 2017. № 3. P. 81–89.
4. Dzhons A.Kh.M. Gibel' antichnogo mira. Per. T.V. Goryaynovoy. Rostov-na-Donu, 1997. 576 p.
5. Evnapiy. Zhizn' filosofov i sofistov. Rimskie istoriki IV veka. Moskva, 1997. 414 p.
6. Latinskie panegyriki. Vstupitel'naya stat'ya, perevod i kommentarii I.Yu. Shabagi. Moskva, 2016. 672 p.
7. Lyuye M.-K. Strategii gospodstva i regulyatsiya politiki v perekhodnyy period: sozdanie obraza imperatora v latinskikh panegyrikakh. *Vestnik drevney istorii*. 1993. № 1. P. 161–172.
8. Maksim Valeriy. Dostopamyatnye deyaniya i izrecheniya. Per. Trokhachev S. Sankt-Peterburg, 2007. 308 p.
9. Markovych M.M. Vnutrishnia polityka imperatora Flaviiia Klavdiia Yuliana (361 – 363 rr. n.e.) u konteksti evoliutsii relihiinoho zhyttia Rymскоi imperii: dys. ... kand. istorychnykh nauk. Lviv, 2018. 264 p.
10. Mekhamadiev E.A. Reynskaya granitsa Pozdney Rimskoy imperii v 350 – 378 gg.: nekotorye problemy voennoy istorii v kontekste svedeniy panegyrikov. *Vestnik Nizhegorodskogo universiteta im. N.I. Lobachevskogo*. 2019. № 5. P. 48–56.
11. Sergeev I. P. Rimskaya Imperiya v III veke nashey ery. *Problemy sotsial'no-politicheskoy istorii*. Khar'kov, 1999. 224 p.
12. Fedoruk A.V. Bitva pri Murse (351 g.) v osveshchenii ritoricheskikh proizvedeniy tsezarya Yuliana. *Starodavne Prichornomor'ya*. 2021. Vip. XIII. P. 398–404.
13. Furman D.E. Bor'ba imperatora Yuliana s korruptsией gosudarstvennogo apparata. *Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo universiteta*. 1968. № 6. P. 65–71.
14. Tsitseron Mark Tulliy. Ob oratore. Mark Tulliy Tsitseron. Tri traktata ob oratorskom iskusstve. Pod redaktsiey M. L. Gasparova. Moskva, 1972. 475 p.
15. Shabaga I.Yu. Slav'sya imperator. Latinskie panegyriki ot Diokletiana do Feodosiya. Moskva, 1997. 144 s.
16. Yulian. K senatu i narodu afinskomu. Imperator Yulian. *Polnoe sobranie tvoreniy*. Sankt-Peterburg, 2016. P. 189–210.
17. XII Panegyrici Latini. Recognovit brevique adnotatione critica instruxit R.A.B. Mynors. Oxford, 1964, 320 p.
18. Blockley, R. C. The Panegyric of Claudius Mamertinus on the Emperor Julian. *The American Journal of Philology*. 93(3), 1972. P. 437–450
19. Galletier E. Panégyriques Latins. Tome I-V. Texte établi et traduit. Paris, 1949 – 1951.
20. Nixon C. E. V., Rodgers B.S. In praise of later Roman emperors: the Panegyrici Latini: introduction, translation, and historical commentary, with the Latin text of R.A.B. Mynors. Berkley, Los Angeles, Oxford, 1994, 744 p.